

Η ΝΗΣΟΣ ΠΡΩΤΗ

(Ἐν τῷ νῦν νομῷ Τριφυλίας).

Ἐκ Φιλιατρῶν, ἐνθα ἔμενον ὡς γυμνασιάρχης, ἐπεχείρησα μετὰ τινων ἄλλων τῇ 29 Μαΐου 1899 (Πέμπτῃ τῆς Ἀναλήψεως) ἀρχαιολογικὴν ἐκδρομὴν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, κειμένην πρὸς δυσμὰς καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ Μαράθου, ἐπινείου τῆς πολίχνης τῶν Γαργαλιάνων. Τῇ πρωΐᾳ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καταβάντες εἰς Ἀγ. Κυριακὴν, ἐπίνειον τῶν Φιλιατρῶν, ἐπεβιβάσθημεν λέμβου καὶ ἐπλέομεν ἀκτοπλοϊκῶς ἀπὸ Β. πρὸς Ν., δηλ. ἀπὸ Ἀγ. Κυριακῆς εἰς Μάραθον· ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλοῦ ἔκτακτον καὶ λίαν θαυμαστὸν φαινόμενον παρουσιάσθη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, τὸ ποῦσι (πυκνοτάτῃ ὁμίχλῃ) ἐν μέσῳ τελείας αἰθρίας καὶ τελείας νηνεμίας, παρακολουθούμενον ὑπὸ περιεργοτάτου ἀντικατοπτρισμοῦ. Ἐφ' ὅσον εἵμεθα ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς καὶ εἰς μικροτέραν τῶν 10 μέτρων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῆς, ἐβλέπομεν αὐτὴν ὡς εἰ ἦτο εἰς 100 τοῦλάχιστον μέτρων ἀπόστασιν, τοὺς δ' ἐν τῇ ἀκτῇ πωρίνους λίθους, τοὺς καταβεβρωμένους ὑπὸ τῶν κυμάτων καὶ ἔχοντας ἐλάχιστον ὕψος, ἐβλέπομεν ὡς μέγαν καὶ ὑψηλὸν βουνὸν καλυπτόμενον ὑπὸ ὑψηλοτάτου ἐλαιῶνος (εἰς ἐλαιῶνα μετεμορφοῦντο οἱ λίθοι), τοὺς δ' ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἀνθρώπους ὡς γίγαντας, τὴν δ' ἐν τῇ ἀκτῇ ἐλάχιστην κίνησιν τῆς θαλάσσης ὡς κύματα ὑπερύψηλα· θαυμάσαι τῷ ὄντι εἰκόνες καὶ θαυμάσιος καὶ οἶονεῖ ὑπερφυσικὸς ὁ φαινόμενος κόσμος. Ὅσάκις δ' ἀπεμακρυνόμεθα ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ὑπὲρ τὰ δέκα μέτρα, οὐ μόνον δὲν ἐβλέπομεν πλέον αὐτήν, ἀλλὰ ὑπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ μόλις φαινομένου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ἡλίου τῆς πρωΐας ἐφαίνετο πρὸς ἀνατολὰς, δηλ. πρὸς τὴν ἀκτὴν, ἀχανὲς πέλαγος, ὥσει ὠκεανὸς ἄνευ ἀκτῆς. Ταῦτα δ' ὅλα ἐγίνοντο ἕνεκα τοῦ ἀντικατοπτρισμοῦ ἐπὶ τῆς πυκνοτάτης ἀτμοσφαίρας. Ἡ ὑγρασία ἦτο ἀφόρητος, μόλις δ' ἐβλέπομεν τὰ τῶν πρὸ ποδῶν ἡμῶν ἀντικείμενα. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ τοῦ πλοῦ ἀγνοοῦντες τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος

ἵσταματήσαμεν ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ τέλος μόνον ἐγγύτατα τῆς ἀκτῆς πλείοντες μετὰ δύο ὥρας καὶ μετὰ πολλὰς δυσχερείας κατωρθώσαμεν νὰ φθάσωμεν εἰς Μάραθον. Τῷ ὄντι τὸ θέαμα ἐκεῖνο ὑφ' οἷας περιστάσεις ἡμεῖς εὐρέθημεν ἦτο θαυμαστότατον καὶ ἐξοχώτατον, ἐξηφανίσθη δὲ ἀφ' ὅλης τῆς ἐκεῖ θαλάσσης ὀλίγον πρὸ τῆς μεσημβρίας.

Ἡ νῆσος *Πρώτη* ἢ *Πρωτὴ* (κατὰ τινὰς διότι πρώτη ὁράται ὑπὸ τῶν μακρόθεν πρὸς τὴν Πελοπόννησον πλεόντων, κατ' ἄλλους δὲ διότι εἶναι πλωτὴ πέριξ, ὡς ἔχουσα πανταχόθεν βαθέα ὕδατα, κατὰ διαλεκτικὴν ἐναλλαγὴν τῶν συμφώνων λ καὶ ρ) μνημονεύεται ὑπὸ τε τοῦ Θουκυδίδου, διότι ἐκεῖ ἵσταμάτησεν ὁ τοῦ Ἀθηναίου Δημοσθένους στόλος ἐπανακάμπτων ἐκ Ζακύνθου καὶ ἐκεῖθεν ἐβάδισεν εἰς Πύλον, ἐνθα ἐπολιόρησε τοὺς Σπαρτιάτας ἐν Σφακτηρίᾳ τῷ 424 π. Χ. (Θουκυδ. Δ' 13), καὶ ὑπὸ Στράβωνος καὶ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων. Ἡ νῆσις αὕτη εἶναι καταφανὴς ἀφ' ὅλης τῆς ἀπὸ Ἰχθύος μέχρις Ἀκρίτα ἡλειακῆς καὶ μεσσηνιακῆς ἀκτῆς καὶ ἀπὸ τῆς Β. πρὸς Δ. καὶ πρὸς Ν. ἀνοικτῆς θαλάσσης εἰς μέγα διάστημα.

Ἡ Πρώτη κατὰ μὲν τὸ βόρειον μέρος εἶναι ὑψηλότερα καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς σχηματίζει λαμπρὸν ὄροπέδιον ἐμβαδοῦ κυκλοτεροῦς, μὲ ἀποκρήμνους ἀπὸ τῶν ἄκρων αὐτοῦ κατωφερείας πρὸς πάντα τὰ σημεῖα· τὸ ὄροπέδιον τοῦτο εἶναι ὥσει 500 στρεμμάτων καὶ περὶ τὰ 150 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν. Πρὸς Δ. δὲ τοῦ ὄροπεδίου τούτου χαμηλοῦται ἐκτενὴς καὶ βραχὺδης τῆς νησίδος προέκτασις ὡς ἀκρωτήριον, ἀλλὰ πλατὺ σχετικῶς, ὅπερ διὰ φάραγγος χωρίζεται τοῦ κυρίου κορμοῦ, ἥτοι τοῦ φέροντος τὸ ὄροπέδιον βουνοῦ· τούτου δὲ τοῦ βουνοῦ ἐν ταῖς νοτίαις ὑπωρεῖαις, ἥτοι κατὰ τὸ μέσον που τῆς νήσου, ἐπὶ ζυγοῦ ἥτοι ἐπὶ ῥάχεως διασκελωτῆς, εἶναι ἐκτισμένος ὁ ναῖσκος τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου μετὰ παρακειμένου κελλίου, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ ζυγοῦ τούτου ἀνοίγονται οἱ δύο κυριώτεροι λιμενίσκοι αὐτῆς, ὁ πρὸς Δ. βαθύτατος (δι' οὗ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ Μαράθου μεταβάντες ἀπεβιβάσθημεν) καὶ ὁ πρὸς Δ. κανονικὸς κολπίσκος, ἀλλ' οὐχὶ τόσον βαθύς. Περαιτέρω πρὸς Ν. χωρεῖ ἡ νῆσος στενωτέρα μὲ τὴν διεύθυνσιν πρὸς τὰ ΝΔ. καὶ μὲ ζυγὸν (ῥάχιν) ἐπίπεδόν πως ἐν τῇ κορυφῇ, μὲ ὁμαλὰς δὲ κλίσεις ἐκατέρωθεν πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ που τοῦ διαστήματος ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος ναῖσκου μέχρι τῆς πρὸς Ν. ἐσχατιᾶς τῆς νήσου ὑψοῦται κωνοειδὴς βουνὸς 100 μέτρα περίπου ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, ἀποκρημνότατος ἀπὸ βορρᾶ, ἀπότομος δ' ἀπὸ τῶν ἄλλων σημείων. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς

τοῦ βουνοῦ τούτου ἐκτείνεται μικρὸν ὁροπέδιον ὥσαι 70 στρεμμάτων περιστεφόμενον περὶ τὰ χεῖλη διὰ τειχῶν ἀρχαίων τοῦ ἰσοδομικοῦ εἶδους, στερεωτάτων καὶ ἄνευ ἀμμοκανίας, ὡς συνήθως, καὶ ἐχόντων πλάτος 4 περίπου μέτρων. Τούτων τῶν τειχῶν ἐν μὲν τῇ ΒΑ. γωνίᾳ σώζεται μόνον μικρὸν μέρος, ἐν τῇ νοτίᾳ ὁμῶς καὶ δυσμικῇ πλευρᾷ σώζεται κατὰ χώραν τὸ τεῖχος καὶ μέχρι τριῶν μέτρων πολλαχοῦ ὕψους καὶ ἀκολουθεῖται εὐχερέστατα· λαμπροὶ δ' εἶναι καὶ οἱ τετράγωνοι αὐτοῦ πύργοι ἐν τῇ νοτιοδυσμικωτάτῃ γωνίᾳ καὶ ἐν τῇ βορειοδυτικωτάτῃ· ἀπειρία δὲ τῶν οἰκοδομικῶν αὐτοῦ λίθων εἶναι ἐρριμένη ἐκτὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς κατωφερείας τοῦ βουνοῦ.

Πάντως λοιπὸν ἔχομεν ἐνταῦθα ἀκρόπολιν ἀρχαίαν καταδεικνύουσαν ὅτι ἐνταῦθα ἦτο ἡ ὁμώνυμος τῇ νήσῳ πόλις. Ἰχνη δεξαμενῆς ἀρχαίας σώζονται ἐνδοθεν τοῦ τείχους ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ αὐτοῦ. Τὸ τεῖχος, ὡς συνήθως, εἶναι κυκλικόν πως. Διὰ μεσοτοιχοῦ δ' ἡ ἀκρόπολις αὕτη χωρίζεται εἰς δύο διαμερίσματα, τὸ ἀνατολικὸν ὃν ἐκτενέστερον καὶ ὑψηλότερον, καὶ τὸ δυτικὸν ὃν χαμηλότερόν πως. Πυλῶν προφανῇ ἰχνη δὲν εὔρον, ὑποθέτω δ' ὁμῶς ὅτι αὗται ἦσαν ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, καὶ δὴ ἐγγὺς πρὸς Β. τοῦ νοτιοδυτικωτάτου πύργου, διότι ἡ ἀποτομότης κατὰ τὰς ἄλλας θέσεις δὲν ἐπιτρέπει τὴν σκέψιν περὶ πυλῶν. Ἐντὸς δὲ τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως ταύτης κατὰκεινται καὶ θεμέλια πολλῶν οἰκοδομημάτων, οἱ λίθοι εἶναι λελαξευμένοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῆς νήσου πετρώματος, ἥτοι ἐκ τιτανολίθου. Ἐν ταῖς ὑπωρεῖαις τοῦ βουνοῦ τούτου δὲν φαίνονται ἰχνη τῆς κάτω πόλεως, διότι πιθανώτατα ἐξηφανίσθησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Πρὸς Α. τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν αὐτοῦ ἐκτείνεται μέχρι τῆς θαλάσσης στενόν, ἀλλ' ἀποκρημνότατον ἀκρωτήριον, καταστάν τοιοῦτο καὶ ἔνεκα λατομιῶν, ὡς αἱ κάθετοι ῥωγμαὶ αὐτοῦ δεικνύουσι, καὶ σχηματίζον ἐκατέρωθεν δύο ὀρμίσκους, ὧν ὁ πρὸς βορρᾶν φαίνεται νῆ ἦτο ὁ λιμὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς παρ' αὐτῇ πόλεως, ἀπέχων. ὡς νομίζω, περὶ τὰ 1500 μέτρα ἀπὸ τοῦ πρὸς Α. τοῦ ναίσκου τῆς Κοιμήσεως λιμενίσκου. Ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ λοιπὸν τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου καὶ ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν εἶναι τὰ θεμέλια τοῦ ἀξιολογωγᾶτου κυκλοτεροῦς πύργου, ὁμοίου πρὸς τοὺς τῆς Ἐρετρίας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἶναι οὐχὶ ἰσοδομικὸς οὐδὲ ἐντελῶς πολυγωνικὸς, ἀλλ' οἶονεὶ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τῆς πολυγωνικῆς εἰς τὴν ἰσοδομικὴν ἐποχὴν καὶ συνεπῶς ἀρχαιότερος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως. Οὗτος δ', ὡς φαίνεται, ἐχρησίμευεν ὡς φυλα-

κειον καὶ τοῦ κάτωθι λιμένος καὶ τοῦ διασκέλου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βουνοῦ τῆς ἀκροπόλεως.

Ἐπὶ τῶν σημαντικῶν τούτων ἀρχαιολογικῶν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μνημείων ἐφιστῶ τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαιολόγων, διότι ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ἐγὼ γινώσκω, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν μέχρι τοῦδε ἐπισκέφθη αὐτὰ οὐδ' ἐγράψε περὶ αὐτῶν. Ἡ ὑπ' αὐτῶν δηλουμένη πόλις Πρώτη ἢ Πρωτή, συνώνυμος τῇ νήσῳ, ἀνήκει πάντως εἰς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἔχουσα ἴσως τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τῶν μυθικῶν καὶ καταστραφεῖσα, ὡς καὶ αἱ λοιπαί, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος μ. Χ.

Τὸ μῆκος τῆς νήσου ἀπὸ Β. πρὸς Ν. εἶναι 5000 μέτρων περίπου, τὸ δὲ μέσον αὐτῆς πλάτος ἕως 1500 μέτρων.

Ἡ νῆσος εἶναι πάντῃ ἀνυδρος, τὸν δὲ χειμῶνα καὶ μέχρι τέλους Ἀπριλίου ἐνδικαίτῳνται ἐν αὐτῇ χιλιάδες ποιμνίων βοσκόντων τὰ θρεπτικὰ αὐτῆς χόρτα καὶ τοὺς κοτίνους, ὑδρευομένων δὲ τότε ἐκ τῶν ὑετίων ὑδάτων, ἀφ' ὧν, ὡς φαίνεται, ὑδρεύοντο καὶ οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Πρώτης διὰ δεξαμενῶν, ἐν αἷς, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, συνεκεντροῦτο καὶ ἐφυλάττετο τὸ ὑέτιον ὕδωρ· διότι οὐδὲ φρέατα νῦν τοῦλάχιστον δυνατὸν ν' ἀνορυχθῶσι γλυκέος ὕδατος. Ἡ νῆσος εἶναι πανταχοῦ πλήρης κοτίνων (ἀγριοελαιῶν) ἀποτελούντων δάσος· οὐδὲν δὲ σχεδὸν ἄλλο δένδρον ἔχει ἐκτὸς ὀλίγων σχίνων καὶ τοῦ δηλητηριώδους φλόμου, ὑψομένου εἰς θάμνους, οἷα τὰ σπάρτα. Ἀπὸ τοῦ πρὸς Α. τοῦ ναοῦ λιμενίσκου μέχρι τοῦ βορειοανατολικωτάτου σημείου ἡ παραλία αὐτῆς εἶναι ἀποτομώτατα κάθετος καὶ πετρωδεστάτη, ἡ δὲ θάλασσα βαθυτάτη, περὶ τὸ ΒΑ. δὲ μέρος ὁ βράχος κόπτεται διὰ ῥωγμῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας, οὔσης μόνον διὰ λέμβου προσιτῆς, εἶναι ἐπὶ τῶν βράχων λελαξευμένοι ἐπιγραφαὶ δυσανάγνωστοι δημοσιευθεῖσαι κατὰ τινας (ἐγὼ δὲν κατῴρθωσα νὰ ἐπισκερθῶ τὴν θέσιν ταύτην οὐδὲ γινώσκω τι περὶ τῶν ἐν λόγῳ ἐπιγραφῶν).

Ἐν τέλει μετὰ θάρρους συνίστημι εἰς τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ δὴ τοὺς περιηγουμένους καὶ ἐξετάζοντας τὰ τῆς Ἑλλάδος ἡμεδαπούς τε καὶ ξένους νὰ μὴ λησμονῶσι καὶ τὴν νῆσον Πρώτην πολλὰ τὰ τερπνὰ παρέχουσαν πλὴν τῆς ἀνυδρίας.

Ἐν Πέργῃ τῇ 1 Μαρτίου 1902.

ΓΕΩΡ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ